

«М.А. Гендельманның 110 жылдығына арналған «Сейфуллин оқулары – 19» халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдары = Материалы международной научно-практической конференции «Сейфуллинские чтения – 19», посвященной 110 - летию М.А. Гендельмана» - 2023.- Т. II, Ч. I.- Б. 226-229.

ӘОЖ 930

ҰЛТТЫҚ БОЛМЫСТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ОТАНДЫҚ ТАРИХИ ФИЛЬМДЕРДІҢ РӨЛІ

Елеусизов Бактияр., 1-курс студенті

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті, Астана қ.

Ұлттық болмыс – әлеуметтік психологияда, философияда, мәдениетте, этнологиядағы белгілі бір ұлттық қоғамның (этностың) тұрақты ерекшеліктерін, санасын, қызығушылықтарын, рухани құндылықтарын, ынтасын, әлеуметтік-психологиялық қорғаныс тетіктерін сипаттайтын күрделі түсінік.

Әдеби шығармадағы кейіпкердің ұлттық сипатымен ерекшеленген мінез-бітімі, оның белгілі бір халықтың өкілі екендігін танытатын психологиялық және ойлау, сөйлеу өзгешелігі. Ұлттық характер – тарихы категория. Ол қоғамдық, рухани, экономикалық және саяси жағдайларға сәйкес қалыптасады. Дүниені ұлттық түсінікпен қабылдау жолы қай адамға болсын тән қасиет. Өнерде, әдебиетте адам бейнесін бұл қасиет толық көрініп отырады. Әр халықтың өз эпикалық туындыларын олардың талай замандар ұлт болып қалыптасуынан бөліп қарауға болмайды[1].

Постколониялық теория ұлттық болмысты алдын ала белгіленген мәлімдеме ретінде емес, субъект осы бейнені қабылдайтын субъектінің сәйкестігі мен трансформациясын өндіру процесі ретінде қарастырады. Демек, мәдениетте ұлттық болмысты қалыптастыру әрқашан халықтың "осы халық өзін құрған және өзінің тіршілігін сақтайтын әрекеттерді сипаттауға, негіздеуге және мадақтауға бағытталған" ой саласындағы жалпы күш-жігерінің жиынтығы болып табылады [2]. Кино постколониялық теорияда ұлттық бірегейлікті құру құралы ретінде бұрыннан бар нәрсені көрсететін екінші ретті айна ретінде ғана емес, сонымен қатар бізді субъектілердің жаңа түрлері ретінде құра алатын және осылайша біздің кім екенімізді ашуға мүмкіндік беретін бейнелеу нысаны ретінде қарастырылады [3].

Кинематографияны ұлттық болмысты қалыптастырудың саяси құралы ретінде зерттеудің тағы бір тәсілі А.Манакбаеваның және А. Камзаның диссертациясының жарияланымдарында қолданылады. Бұл зерттеушілер ұлттық кинотеатрға қатысты мемлекет жүргізіп жатқан саясаттың құқықтық

және экономикалық аспектілеріне көбірек көңіл бөледі. Атап айтқанда, олар Қазақстан Республикасының "Кинематография туралы" 2019 жылғы Заңын талдайды, ол Қазақстан Республикасының Үкіметі мен мәдениет және спорт министрлігінің кинематография саласындағы өкілеттіктерін айқындай отырып, кинематография саласындағы мемлекеттік саясат қағидаттарын бекітті, ұлттық кинематографияны дамытуға жәрдемдесудің мемлекеттік орталығын құруды бекітті. Орталықтың міндеттеріне ұлттық фильмдер деп тануға үміткер киножобаларға мемлекеттік қаржылық қолдау көрсету кіреді. Заң сонымен қатар фильмді ұлттық фильм ретінде тануға жағдай жасайды [4].

Зерттеушілердің пікірінше, Әйгерім Манақбаева [5] және Әсел Қамза [6], осы Заңның негізгі мақсаттары ұлттық кинематографияны дамыту, қазақстандық киноиндустрияға шетелдік инвестицияларды тарту және кино өндірісін мемлекеттік қаржыландыруды әділ бөлуді қамтамасыз ету болып табылады. Басқаша айтқанда, заңның негізгі қызметі -киностудиялар мен режиссерлер арасында қаражат бөлу.

"Кинематография туралы" заңнан басқа, зерттеушілер Қазақстандағы кино саясатына әсер ететін бірқатар ресми құжаттарды бөліп көрсетеді. Оларға мыналар жатады:

1. Қазақстан Республикасында Мемлекеттік бірегейлікті қалыптастыру тұжырымдамасы (1996) [7];
2. "Қазақстан 2030" Стратегиясы (1997) [8];
3. "Қазақстан 2050" Стратегиясы (2012) [9];
4. Ұлт жоспары -100 нақты қадам (2015) [10];
5. Қазақстанның бірегейлігі мен бірлігін нығайту және дамыту тұжырымдамасы (2015) [11];
6. "Мәңгілік Ел" патриоттық актісі (2016) [12];
7. Н. Назарбаевтың "Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру" бағдарламалық мақаласы (2017) [13].

Аталған құжаттардың көпшілігі киноға тікелей қатысы болмаса да, олар мәдени саясатты дамытудың жалпы бағытын көрсетеді. Осы құжаттарда насихатталатын мәдениеттің негізгі әңгімелері: азаматтық патриотизм; билікті қолдау; Қазақстанның барлық этникалық және діни топтары арасындағы бірлік пен келісім; діни экстремизмге қарсы күресті қамтитын ұлттық қауіпсіздік; ұлттық бірегейлік болып табылады. Алайда үкімет ұлттық бірегейлікті философия мен мифологиядан гөрі ұлттық тарих, дәстүр және өнер тұрғысынан қарастырады.

Жұмыстың үшінші бөліміне шетелдік зерттеушілердің жұмыстары кіреді. Мұнда Орталық Азиядағы кинематографияның даму үдерістерін ретроспективті зерттеуге арналған ұжымдық еңбекті [14] және зерттеуге сәл өзгеше көзқарас - тақырыптық тәсілді ұсынатын Р.Исаакстың "Қазақстандағы Кино және сәйкестік" кітабын атап өткен жөн [15]. Автор қазақ кинематографиясының кеңестік кезеңнен 2019 жылға дейінгі дамуын қадағалайды және қазіргі

қазақстандық фильмдерді бірнеше тақырыптық топтарға бөледі: этникалық, азаматтық, діни және әлеуметтік-экономикалық.

Этникалық тақырыптық топтың фильмдері қазақ этносымен, оның тарихымен байланысты [15]. Бұл фильмдердің сюжеті үш орталық мотивке негізделген. Бірінші мотив - Отанды шетелдік басқыншылардан қорғау идеясы, ол қазақ ұлты қалыптасқан және басқа халықтармен (мысалы, моңғолдар, ойраттар және т.б.) үздіксіз күрес жүріп жатқан ортағасырлық ерте және кеш тарихымен байланысты сюжеттерде пайда болады. Екінші мотив - дәстүрлі ауыл тұрмысы, ландшафт және тіл арқылы қазақ этникалық бірегейлігін көрсету [15]. Алғашқы екі мотивті "көшпенді" фильмдерінен табуға болады (С. Бодров, 2005), "Жаужүрек мың бала" (А. Сатаев, 2011) және "Томирис" (А. Сатаев, 2019). Үшінші мотив - Қазақстандағы қазіргі биліктің заңдылығы [15] Президент Н. Назарбаевтың өміріне арналған "Менің балалық шағымның аспаны" (Р. Әбдірашев, 2012), "От-өзен" (Р. Әбдірашев, 2013), "Теміртау" (Р. Әбдірашев, 2013) фильмдерінің сериясында барынша тиімді байқалады), "Тығырықтан жол тапқан" (Р. Әбдірашев, 2015) және "Жұлдыздар тоғысқанда" (С. Снежкин, 2016).

Фильмдердің екінші тақырыптық тобы азаматтық бірегейлік пен патриотизмді ілгерілету жөніндегі мемлекеттік саясатқа сәйкес келеді [15]. Олардың қатарында Рүстем Әбдірашевтің "Сталинге сыйлық" (2009) және Сламбек Тәуекелдің "Жерұйық" (2011) бар. Мұнда үш негізгі сюжеттік мотивтерді ажыратуға болады. Біріншісі - этносаралық үйлесімділік пен тұрақтылық. Екіншісі - достық қазақ халқының бейнесі. Үшінші мотив - сталинизм, қуғын-сүргін және депортация кезеңін тарихи түсіндіру.

Р. Исаак үшінші тақырыптық топты діни топ деп атайды [15]. Бірақ ол исламды емес, қазақтардың исламға дейінгі дінін, тәңіршілдікті - ежелгі түркілердің діни сенім жүйесін білдіреді [16]. Тәңіршілдікке тән қасиет табиғатты құдайландыру болды. Тәңіршілдіктің басты құдайы аспан - Тәңірі болды. Символдық деңгейде Тәңіршілдік қазақтар мен дала арасындағы қатынастарды түсінудің философиялық және рухани құралы ретінде өмір сүрді. Тәңіршілдік мифологиясы негізінен Ермек Тұрсынов, Ахат Ибраев, Сергей Бодров және Гуки Омарованың шығармаларында ашылады. Тұрсыновтың "Келін" (2008) және "Шал" (2012) фильмдері тәңіршілдік мифологиясының ең көрнекті мысалдары болып табылады. Бұл фильмдерді қазақ мемлекеттік киностудиясы түсірген, бірақ олар қазақ ұлтының этникалық және азаматтық әңгімелерден тыс көрінісін ұсынады. Бұл дегеніміз, бейнелердің полисемиялық сипатына байланысты мемлекет кинематографиялық шығармаларға енгізілген көптеген мағыналарды басқара алмайды [15].

Әлеуметтік-экономикалық тақырыптық топтың фильмдері қазіргі мемлекеттілік пен күнделікті өмір мәселелеріне арналған [15]. Мұнда Р. Исаак режиссерлер А. Сатаев, А. Ибраев, Ф. Сарипов, Н. Адамбай, К. Орынбеков және Б. Есентаеваның фильмдерін қамтиды. Бұл режиссерлер мелодрамалар мен

комедиялардан бастап триллерлер мен трагедияларға дейін көптеген фильмдер түсірді. Өз фильмдерінде олар әр түрлі формада және әр түрлі тереңдікте қазіргі қазақстандық қоғамның әлеуметтік мәселелерін қозғайды: сыбайлас жемқорлық, бюрократия, қылмыс, дәстүрлі құндылықтардың жоғалуы және т. б. [15]

Жалпы айта қорытындыласақ: Қазақстан мемлекетінің дүниежүзі картасында мәңгілікке сақталып қалуы тікелейінен ұлттық болмыспен байланысты, ал осы ұлттық болмысты жоғалтпаудың таптырмас бір тірегі – отандық тарихи фильмдер. Отандық тарихи фильмдердің жарыққа келуі – ұлттық болмыстың нығаюының бірден-бір кепілі. Болашақ елімізді дамытуда осы ұлттық болмысымыздың сақталып қалуы өте маңызды болып табылады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Әдебиеттану. Терминдер сөздігі (Құрастырушылар: З. Ахметов, Т. Шаңбаев) [Текст]: Алматы: "Ана тілі", 1998. - 384 б.
- 2 Chapron J. A Little History of Recent Kyrgyz Cinema [Text] / Studies in Russian and Soviet Cinema. -2010.-Vol. 4. Issue 2.P. 210-213.
- 3 Hall S. Cultural identity and cinematic representation [Text] / Framework: The Journal of Cinema and Media. -1989. -Vol. 36.-P. 68-81.
- 4 Закон Республики Казахстан от 3 января 2019 года № 212-VI «О кинематографии» [Электронный ресурс] // Online.zakon.kz [сайт]. 11.10.2022. URL: <https://bit.ly/3W6J6QI>.
- 5 Манакбаева А.Б. Вопросы государственной поддержки и финансирования сферы кинематографии Казахстана [Текст] / Central Asian Economic Review. -2020. -№ 3. -P. 135-152.
- 6 Kamza A. Kazakh cinema and the nation: a critical analysis: PhD thesis. [Text]: Glasgow: University of Glasgow, 2021. -267 p.
- 7 Концепция формирования государственной идентичности Республики Казахстан. Распоряжение Президента Республики Казахстан 23 мая 1996 г. № 2995 [Электронный ресурс] // Online.zakon.kz [сайт]. 23.05.1996. - URL: <https://bit.ly/3k5Ulv4>
- 8 Стратегия Казахстан - 2030. Процветание, безопасность и улучшение лагосостояния всех казахстанцев: Послание Президента страны народу Казахстана 1997 года [Электронный ресурс] // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан [сайт]. 2022. -URL: <https://bit.ly/3ZtoKni>
- 9 Стратегия Казахстан - 2050: Послание Президента Республики Казахстан 2012 года [Электронный ресурс] // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан [сайт]. 14.12.2012. - URL: <https://bit.ly/3QFLLiP>

- 10 Назарбаев Н. План нации - 100 конкретных шагов [Электронный ресурс] // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан [сайт]. 20.05.2015. URL: <https://bit.ly/3QvT4JZ>
- 11 Концепция укрепления и развития казахстанской идентичности и единства. Указ Президента Республики Казахстан от 28 декабря 2015 года № 147 [Электронный ресурс] // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан [сайт]. 28.12.2015. URL: <https://bit.ly/3k9IPPo>
- 12 Патриотический акт «Мәңгілік Ел» [Электронный ресурс] // МИА «Казинформ» [сайт]. 27.04.2016. -URL: <https://bit.ly/3CHCiBJ>.
- 13 Назарбаев Н. Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания [Электронный ресурс] // Официальный сайт Президента Республики Казахстан [сайт]. 12.04.2017. URL: <https://bit.ly/3kaDw28>
- 14 Rouland M., Abikeyeva G., Beumers B. Cinema in Central Asia: rewriting cultural histories. [Text]: London: I.B. Tauris & Co. Ltd, 2019. -318 p.
- 15 Isaacs R. Film and identity in Kazakhstan: Soviet and post-Soviet culture in Central Asia. [Text]: London: Bloomsbury, 2018. -332 p.
- 16 Тенгрианство - религия тюрков [Электронный ресурс] // Центр Льва Гумилева в Кыргызстане [сайт]. 15.04.2013. -URL: <https://bit.ly/3w2HUmh> .